

En lærer i Sverige som underviste flyktninger i svensk tok med seg hele klassen en dag for å besøke mora si. Besøket gikk greitt, de hadde det koselig alle sammen med te, kaker og prat. Da klassen endelig skulle dra, tok en av studentene den gamle damen i hånden og sa: Tackar så jävligt mycket!

Catherine A. Parks:

KOMMUNIKATIV KOMPETANSE

Kommunikativ kompetanse er et relativt nytt begrep i språkundervisningen. Ideen bak begrepet kom fra en reaksjon mot bruken av studieplaner for fremmedspråk som la for mye vekt på de grammatiske og semantiske trekkene i et språk og for lite vekt på hvordan man egentlig bruker språket for å kommunisere.

I 1970-årene ble en gruppe europeiske pedagoger og lingvister (blant dem Wilkins, Widdowson, van Ek og Halliday) opptatt av å finne ut hvordan en kunne undervise et språk slik at studentene virkelig kunne bruke det som innfødte språkbrukere.

I Notional Syllabuses (1976) drøfter D.A. Wilkins ideer om kommunikativ kompetanse, språklige begrep (notions) og funksjoner (functions). I denne artikkelen skal jeg skrive litt om språklige begrep og funksjoner og etterpå fortelle om en undersøkelse jeg foretok om norske og utenlandske studenters bruk av enkelte funksjoner.

Et språklig begrep er noe som eksisterer i virkeligheten eller i vårt sinn og som vi får fram ved bruk av enkelte grammatiske og semantiske trekk. Wilkins diskuterer et vanlig begrep - tid. Nesten hver setning vi sier er knyttet til eller forteller noe om tid. For eksempel kan vi i norsk uttrykke:

- et øyeblikk i tid (Han reiste i går, Jeg bodde der da)
- frekvens (lørdager, hvert år)
- aksjonsart (Vi gikk og gikk)

Andre språklige begrep er f. eks. kvantitet, diatese, størrelse, modalitet.

En funksjon er en måte vi bruker for å meddele det vi vil si i et språk. Wilkins skriver en lang liste over mulige funksjoner.

Vi har blant annet

- bedømmelse og vurdering (verdsette, takserer, godkjenne, misbillige ...)
- argumentasjon (opplyse, be om noe, spørre, avslå ...)
- overtalelse - måter for å få noen til å gjøre noe
(foreslå, påby, forby, tillate ...)
- personlige følelser (glede, beundring, sjokk, engstelse ...)
- følelsesmessige forhold (beklagelse, hån, sympati, hilsen...)

Etter min mening er funksjoner mer eller mindre oversatt i språk-undervisningen. Historien i begynnelsen av denne artikkelen viser et problem som alle språkstudenter har. Hvor ofte har vi både hørt og selv uttrykt lignende feil? I beste fall synes vi at sånne feil er morsomme, i verste fall fornærmer vi dem som vi snakker med, eller gir inntrykk av å være udannet eller uhøflige. Dette kommer av at det finnes forskjellige måter å si de "samme ting" på i et språk. Ikke alle måtene er like gode i alle situasjoner. Studenten ovenfor hadde tydeligvis ikke lært hvordan man viser takknemlighet mot gamle damer. Wilkins mener at en student ikke kan et fremmedspråk før han eller hun har kompetanse til å kommunisere på måter som passer for hans eller hennes behov. Wilkins skriver at det ikke er nok å vite hva begrepet sinne betyr, man må også vite hvordan man uttrykker følelsen.

Spørreskjemaet som jeg laget for å finne eventuelle forskjeller i norske og utenlandske studenters bruk av funksjoner i norsk, er ikke originalt. Jeg var med på en slik undersøkelse på Georgetown University våren 1982. Jeg og andre som gikk på et kurs i Language Testing, laget et spørreskjema om funksjoner i engelsk som vi ga til utenlandske studenter og amerikanere. Jeg syntes at ideen var god, og jeg ville prøve å finne ut litt om kommunisativ kompetanse hos utenlandske studenter på universitetet i Oslo, spesielt fordi jeg føler meg nokså usikker når det gjelder høflighetsuttrykk og emosjonelle uttrykk på norsk. Jeg var interessert i å se hvordan utlendinger reagerte i bestemte situasjoner. Jeg brukte tre funksjoner og beskrev tolv situasjoner. Hver funksjon brukte jeg fire ganger. Funksjonene var å klage, å unnskyldte seg, å være uenig.

Her er en liste over funksjonene og forholdet mellom taleren og den han eller hun talte med:

<u>spørsmål</u>	<u>funksjon</u>	<u>venn</u>	<u>bekjent</u>	<u>fremmed</u>
1	klaging			x
2	unnskyldning		x	
3	uenighet		x	
4	klaging	x	x	x
5	unnskyldning	x		
6	uenighet	x		
7	klaging	x		
8	unnskyldning	x		
9	klaging			x
10	uenighet			x
11	unnskyldning			x
12	uenighet		x	x

Ordvalget, måten å uttrykke seg på, høflighetsnivået osv. forandrer seg etter situasjonen, humøret og forholdet mellom deltakerne. Vanligvis kan vi være uenig med venner på en mindre høflig måte enn det vi kan med bekjente.

Jeg valgte situasjoner som kan gjelde studenter på universitetet. Flere av mine norske informanter var ikke studenter, men de var enten lærere eller hadde vært studenter for ikke så lenge siden. De utenlandske informantene gikk på trinn IV på universitetet eller på et seminar i norsk grammatikk. De hadde studert norsk i minst åtte måneder, de fleste hadde studert i 1 - 2 år. I alt hadde jeg 40 informanter, 25 utlendinger og 15 nordmenn. Undersøkelsen viser ikke reelle situasjoner. Informantene skulle tenke på det de ville si, og så skrive dette ned. Svarene representerer da ikke nødvendigvis hvordan folk virkelig reagerer.

Jeg var ikke interessert i eventuelle grammatiske feil - og det var mange feil i grammatikk og i ordvalg og rettskrivning. Det jeg ville se på, var eventuelle stilistiske forskjeller mellom nordmennene og utlendingene. Jeg var også mer eller mindre uinteressert i enkelte svar. Jeg lette etter trekk som fantes i flere svar.

La oss se på spørsmålene og svarene.

1. Du står i kø. Noen trenger seg inn.

Hva sier du?

De norske svarene var for det meste korte og ikke uhøflige. De brukte uttrykk som "vær så snill", "er du snill", "unnskyld". Dette gjorde også utlendingene. En forskjell var at utlendingene brukte ord som "jeg" og "vi":

Nå er det min tur.

Jeg står også i kø.

... vi venter også vi.

Nordmennene derimot pekte mer på faktumet at det var kø, og derfor skulle man stille seg bakerst i den:

Unnskyld, det er kø her!

Køen begynner ikkje her, altså!

Dette skyldes kanskje usikkerhetsfølelser hos utlendinger eller måter man oppfører seg på i køer i hjemlandet. Utlendingene la trykk på sine rettigheter.

2. Du skulle treffe en bekjent kl. 10. Du ble forsinket og kommer først kl. 10.30.

Hva sier du?

Her kunne jeg ikke finne noen store forskjeller. Alle brukte uttrykk som "unnskyld", "jeg beklager", "jeg er lei for at ...". Seksten av tjuefem utlendinger sa at de skulle gi en forklaring, bare seks av femten nordmenn gjorde det. Jeg diskuterte dette med en norsk venninne av meg, og hun sa at for henne er det viktigere å forklare grunnen til en forsinkelse til en venn enn til en bekjent. For meg er det omvendt.

3. Du sitter på et seminar. En av klassekameratene som du ikke kjenner godt, sier noe du vet ikke er riktig. Ingen av de andre reagerer, og du vet at det som ble sagt, kan føre til store misforståelser.

Hva sier du?

I de norske svarene finner vi relativt høflige, "myke" måter å svare på. De sa for eksempel:

Jeg tror at dette ikke er riktig ...

selv om spørsmålet ble skrevet slik at de visste de hadde rett.

Andre måter som jeg oppfatter som høflige er:

bruk av spørsmål:

Er det egentlig riktig at ...?

Var det virkelig riktig å si det slik ...?

og usikkerhet:

Kanskje tar jeg feil, men ...

Ut frå det eg veit ...

Jeg er ikke helt sikker på ...

Utlendingene var ikke alltid så beskjedne. Bare ti av dem brukte spørsmål eller ord som "jeg tror". Flere av dem sa rett ut:

Jeg er ikke enig.

... du har feil ...

Jeg vil at du forklarer.

Flere av utlendingene begynte også med "unnskyld". Dette gjorde ikke nordmennene. Jeg tror utlendingene sa det enten for å få rettet oppmerksomheten mot seg eller for å unnskyldte seg fordi de var uenige.

4. Din nabo spiller alltid musikk høyt. Du prøver å studere. Hva ville du si til ham/henne for å få ham/henne til å dempe musikken?

Her var de norske svarene direkte, men høflige. De brukte spørsmål som "kan / kunne / vil du dempe ...?" Bare to av dem brukte imperativformen.

De utenlandske studentene var også stort sett høflige. De brukte også spørsmål med "kan / kunne / er det mulig ...?" Det var bare ett svar som jeg syntes var svært uhøflig:

Kan du ikke skru ned denne jævlige lyden litegrann?

Et annet trekk var at bare én nordmann sa "jeg studerer". De andre foretrakk å si "jeg leser". Sju av tolv utlendinger som ga en forklaring på klagen sa "jeg studerer" og legg merke til at jeg brukte ordet "studerer" i spørsmålet. En norsk venn av meg mente at "jeg studerer" høres litt snobbete ut.

5. Du har trettet med en god venn, og dere er litt sinte på hverandre. Du finner ut at han/hun hadde rett. Hva sier du?

Her hadde vi to varianter av unnskyldning fra nordmennene. Noen av dem ba pent om unnskyldning:

Jeg tok feil, unnskyld at jeg ble så sint.

Du har rett, unnskyld meg.

Jeg beklager at jeg ble så sint ...

Men andre nordmenn, synes jeg, følte seg litt usikre i situasjonen:

Jeg må innrømme at du hadde rett.

Det var nok du som hadde rett likevel.

Du hadde visst rett, men ...

Ni av femten svarte slik. Er det vanskelig for nordmenn å be om forlatelse?

Fire av utlendingene svarte på den måten:

Ja, ja, du har det rett. Ok, ok, la oss ikke snakke mer om det.

Det skjer ikke så ofte, men nå må jeg unnskyldte meg.

Jeg innrømmer at jeg ikke hadde rett.

De fleste av dem sa også "unnskyld" eller "beklager".

6. Du snakker med noen gode venner. En av dem begynner å si noe du vet er galt.

Hva sier du?

Her kan vi sammenlikne svar både i gruppene og mellom gruppene.

I spørsmål 3 måtte vi være uenig med en bekjent, her snakker vi til en god venn.

Nordmennene var ofte like høflige som de var når det snakket til en bekjent. Vi finner svar med "myke" ord som "vel", "da", "litt", som gir setninger et mildere preg:

Nei nå tror jeg at du bommer litt.

Nå roter du vel.

Det er da vel ikke riktig?

Men noen av dem svarte også direkte:

Nei - det er feil.

Det der er tull.

Det er ikke riktig, det er derimot slik at ...

Utlendingene var ikke høfligere i svarene sine:

Det er galt.

Tøys.

Det stemmer ikke.

Det tror jeg ikke.

Bare åtte av tjuefem svarte på en måte som jeg kaller høflig, mens halvparten av nordmennene brukte "myke" ord.

7. Du lånte en dyr bok til en god venn. Da du får den tilbake, ser du at han/hun har skrevet i den.

Hva sier du?

Jeg ble overrasket over hvor mange som ikke svarte på spørsmålet i det hele tatt. I alt skrev tjuefem av førti ingenting. Et par stykker sa at de kanskje skulle si noe seinere.

De norske svarene er ikke på noen måte truende eller virkelig uhøflige. Noen av dem spurte direkte om hvorfor vennen hadde skrevet i boka. Andre uttrykte sin skuffelse:

Jeg er svært lei meg ...

Jeg ble litt lei meg.

Jeg synes at det var dumt ...

Utlendingene var litt mer emosjonelle. Noen uttrykte også skuffelse:

Jeg må si at jeg ikke er særlig begeistret ...

Du, neste gang kunne du la være å skrive ...

Andre var mer truende og uttrykte følelsene tydelig:

Man egentlig ikke skulle gjøre det.

Det skulle du ikke ha gjort.

Hvor kunne du skrive i boka! Det gjør man ikke!

Hva har du gjort nå.

Nesten ingen sa noe om prisen på boka. Det var da kanskje ikke prisen som var viktig, men faktumet at boka hadde blitt skrevet i.

8. Du har lovet en venn at du skulle hjelpe ham/henne å flytte en lørdag. Du finner ut fredag at du har noe annet som du må gjøre.

Hva sier du til vennen?

Flere av nordmennene benektet at en slik situasjon kunne oppstå. Andre svarte ikke direkte på spørsmålet, men sa at de skulle hjelpe likevel. Noen av dem foreslo også å hjelpe til seinere. De som ga en forklaring på hvorfor de ikke kunne hjelpe sa:

Jeg har fått forhinder.

... det er kommet opp noe ...

Jeg er nødt til å ...

Jeg kan ikke hjelpe, fordi jeg synes jeg må ...

De sa også "beklager", "jeg er svært lei meg" osv. Det var bare en av de norske som sa at hun hadde "glemt" noe, mens fire av utlendingene sa at de hadde glemt at de skulle hjelpe:

Det var så dumt av meg å glemme ...

Jeg har glemt at jeg har fødselsdag ...

Jeg har alltid vært litt distré ...

Men flere pekte også på at det var omstendighetene som tvang dem til å gjøre noe annet:

Dessverre har planene mine forandret seg ...

Det skjedde noe.

Det er noe annet som er veldig viktig som jeg absolutt må gjøre den dagen.

9. Du har kjøpt en genser i en finere butikk. Første gang du vasker den, blir den ødelagt. Du tar den tilbake til butikken og sier:

Nordmennene gikk rett på sak. De forklarte situasjonen og ba om justering. Et typisk svar var:

Jeg kjøpte denne genseren for (2 uker) siden. Etter første gangs vask ble den slik ...

Flere av dem sa at de hadde vasket genseren riktig, og tilstanden til genseren var da ikke deres skyld.

Utlendingenes svar var litt forskjellige. Mange av dem forklarte situasjonen slik som nordmennene hadde gjort:

Den genseren kjøpte jeg her. Jeg vasket den i går og nå ser den sånn ut.

Men andre pekte på faktumet at siden de hadde kjøpt genseren i en "finere butikk", burde vel butikken være ansvarlig. Ingen av nordmennene sa noe om kvaliteten. Slike svar var:

Jeg kjøpte denne genseren hos Dem, og måtte betale mye. Men kvaliteten er helt dårlig ...

Jeg vil ha pengene tilbake eller bytte genseren imot en annen med en kvalitet som tilsvarer prisen.

Jeg vil gjerne ha penger tilbake for genserene. Butikken har fått god ord på seg og jeg vet at dere ville støtte deres rykte.

Andre ga også lange svar (i forhold til de norske svarene) og forklarte også at de hadde vasket genserene riktig.

10. Du står på en holdeplass. Du hører at en fremmed person gir en annen fremmed en unøyaktig opplysning om bussruten. Hva sier du?

Dette var en situasjon der jeg hadde ventet at et flertall ikke ville si noe. Mange svarte - enten fordi de følte et press til å svare, eller fordi de gjerne ville vise sin hjelpsomhet.

De norske svarene var av to typer. Noen av dem sa:

Unnskyld, men jeg tror du tar feil ...

Unnskyld, men jeg tror det er bedre ...

Andre svar lød:

Unnskyld, men jeg overhørte hva dere sa ...

Unnskyld, men jeg hørte at De nettopp sa ...

Unnskyld at jeg blander meg inn i samtalen.

Av de tolv som skrev svar, brukte fire av dem en unnskyldning for at de brøt inn. Av de andre begynte fire replikken med "unnskyld". De fire som er igjen, svarte på en måte som jeg mener er mindre høflig:

Det stemmer ikke.

Hei, bussen går ...

Nei, jeg tror den går ...

I dette spørsmålet fant jeg den største forskjellen i nordmennenes svar, fra:

Unnskyld at jeg blander meg inn i samtalen. Men jeg hørte dere snakket om bussruter. Jeg trodde at det nå var slik ...

til:

Det stemmer ikke. Du skal ta 30 buss isteden.

Men legg merke til her at noen av nordmennene syntes at de burde si "unnskyld", noe som de ikke gjorde i spørsmål 3.

Utlendingene ga også varierende svar, fra:

Unnskyld, men jeg tror bussen går ...

til:

Unnskyld at jeg blander meg inn i saken. Jeg hørte -
hvis jeg ikke tar feil - at de sa ...

Det var bare en utlending som unnskyldte seg på denne måten fordi
han brøt inn.

11. Du står på en trikk sammen med en venn. Du tror han/hun
står foran deg, og tar ham/henne i armen. Personen snur
seg, og du ser at det er en fremmed.
Hva sier du?

Her var det ikke noe særlig valg i hva man kunne si. De fleste
både nordmennene og utlendingene, sa "unnskyld" eller "beklager"
(det var en "oops") pluss:

Jeg trodde du var en annen.

Det var et originalt utenlandsk svar som jeg syntes var søtt:

Det var koselig, men jeg tok feil! ... (jeg rødmer!)

12. Du sitter på en forelesning. Professoren begynner å snakke
om noe som ikke står på pensumlisten. Alle studentene ser
like forvirret ut.
Hva sier du?

Her hadde jeg også ventet at de fleste ikke skulle si noe. Tolv
av femten nordmenn sa ingenting. De tre som svarte ga (etter min
mening) nokså frekke svar (men jeg var også en av dem som ikke
ville si noe):

Unnskyld, men vi skulle ikke ha dette i dag.

Jeg tror ikke det er pensum lenger det du sier.

Er pensumlisten forandret i det siste? Jeg trodde det
du nå snakker om lå utenfor det oppgitte pensum vi har
fått beskjed om tidligere.

(Merk: Alle som svarte var kvinner!)

Ti av tjuefem utlendinger svarte. Noen av dem svarte direkte:

Er det pensum?

Hvorfor snakker du/De om det?

Noen var litt mer høflige og viste forvirring:

Unnskyld, men skulle det ikke være en forelesning om ...

Jeg tror at vi ikke forstår emne, fordi vi visste ikke at De ville snakke om dette ...

Jeg kan tenke meg at flere følte også her et press til å si noe.

Hvilke forskjeller merker vi da mellom svarene til nordmennene og svarene til utlendingene?

I flere spørsmål svarte nordmennene på en måte som jeg oppfatter som mer høflig (eller i hvert fall mer nøytralt). Dette gjelder for eksempel spørsmål 1, 3, 7 og 9. Jeg synes at nordmennene ofte svarte direkte, men uten å virke uhøflige.

Utlendingene var også mer emosjonelle (se for eksempel spørsmål 1, 9 og 12). De pekte noen ganger på sine rettigheter. De viste forvirring, spesielt i situasjoner der de skulle være uenige. Dette skyldes kanskje at de trodde at de ikke forsto situasjonen, og derfor ba noen å si det på nytt før de var uenige (spørsmål 3 og 12). Ellers brukte utlendingene enkelte ord ("unnskyld" i 3, "studerer" i 4) som nordmennene ikke brukte.

Selv om jeg kan peke på enkelte forskjeller, hadde jeg ventet at utlendingene skulle være enten mer eller mindre høflige enn det de var. I en situasjon hvor du føler deg usikker, er det lett å snakke for mye, vise for mye hensyn, eller si noe som kan oppfattes av nordmenn som enten for høflig eller ikke høflig nok. Jeg kan ikke si at jeg fant altfor store forskjeller. Dette kan ha flere årsaker:

- 1) De fleste av utlendingene (15 av 25) kom fra vestlige land med et samfunn som likner det norske. (Men jeg merker likevel ikke forskjeller i svarene til studenter fra f.eks. Japan eller Hellas.)
- 2) Utlendingene var kanskje for flinke til å snakke norsk. De gikk alle sammen på de mest avanserte kursene som universitetet byr på i norsk for utlendinger.
- 3) Situasjonene var kanskje ikke de som skulle få fram forskjeller. Som amerikaner har jeg forventninger om hva slags situasjoner som er virkelig vanskelige.
- 4) (og viktigst) som engelsktalende var det også vanskelig for meg å finne forskjellene. I dette må jeg innrømme at jeg var for ambisiøs. Jeg er ganske enkelt ikke i stand til helt å vurdere hva som egentlig er "galt" med de utenlandske svarene. Norske lesere kan sikkert finne flere eller forskjellige ulikheter i svarene.

Men i hvert fall lærte jeg veldig mye om uttryksmåter på norsk og jeg tror at en slik undersøkelse - og også diskusjoner om funksjoner i norsk - kan være nyttig for oss som lærer norsk som fremmedspråk.

* * * * *

Catherine A. Parks har M.A. fra Georgetown University, USA, norsk mellomfag og spesiell diplomprøve i norsk språk og litteratur fra Universitetet i Oslo.

Artikkelen om "Kommunikativ kompetanse" ble først lagt fram som semesteroppgave på et seminar i norsk språk og grammatikk for utenlandske studenter ved Institutt for norsk som fremmedspråk høsten 1984.